Negyedik évfolyam. *1890.* *12 füzet.*

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Deczember.

SZAMOSÚJVÁR,

TODORÁN ENDRE „AURORA" KONYVNYOMDÁJA.

Tartalom.

Az örmény kérdés. — *Dr. Molnár Antaltól.*
Miben állott őseinknek eretneksége? — *Dr. Temesváry Jánostól.*
A gyergyó-szent-miklósi szegény tanulókat segélyező egyesület. — *Kritsa Konrádtól.*
Ártin (Háruthiun) Dádián pasa. — *Szongott Kristóftól.*
A hazafiság is ott diszlik az örmények erényei között. — *Bárány Jánostól.*
A magyarországi örményekről *Esztegár Lászlótól.*
Második Ártásos. — *Markovich Jakabtól.*
Egy helytartó kormányzata. — *Avedik Lukácstól.*

Kisebb közlemények.

Szent-Gergely ereklye templomunkban.
Idézet egy persa lapból.

Irodalom és Művészet.

Vidéki menyekző.
Kis-Ázsia térképe.
Szureniancz festő.

Közgazdasági élet.

Földmivelés és ipar Kaukásiában.

Mi újság az örmény világban?

Vámbéry nyilatkozata az örmény kérdésről.
Forradalmi proklámácziók.
Dádián herczeg elfogatása.
A külföldi lapokból.
Keleti zavargások.
A helyzet Armeniában.

Olvasóinkhoz!

Folyóiratunk, mely a magyar időszaki sajtó osztatlan elismerésében részesült, — az 1891. évvel ötödik évfolyamába lép. A jövőben is az eddig követett helyes irányban fogunk haladni. Olvasóinkat tisztelettel kérjük, hogy előfizetéseiket megújitani és lapunkat ismerőseik körében terjeszteni szíveskedjenek. Az „ARMENIA" előfizetési ára egész évre 4 frt., fél évre 2 frt.

Az örmény kérdés.

A »Nineteenth Century«, Angolország legtekintélyesebb folyóiratainak egyike, utolsó — októberi — füzetében nagyérdekű felszólalást közöl az örmény kérdésről, Kelet ama megoldatlan politikai problemájáról, mely épen ez idő szerint a legélénkebben foglalkoztatja a diplomatiai világot. »An Armenians cry for Armenia« (Egy örmény jajkiáltása Örményországért) czimet visel homlokán e közlemény s Malcolm A. Jakabot, a »Hájászdán« érdemes munkatársát vallja szerzőjének. Megkapó színekkel ecseteli felszólalása a törökországi örmények válságos helyzetét, s kimutatja, mily fontos politikai és közgazdasági érdekei Angliának forognak az örmény kérdés koczkáján s mennyire követelik ezen életbevágó érdekek, hogy az angol kormány beváltsa a berlini szerződésben ünnepélyesen elvállalt kötelezettséget, a törökörményországi administratio helyes, autonom alapon való reformjának biztositását. Meg vagyunk győződve róla, hogy folyóiratunk közönsége is érdekkel fogja olvasni e felszólalásnak itt következő főbb pontjait.

* * *

Miért nyomja el a török az örményeket? Mert keresztények.

Törökországot nem lehet államnak tekinteni, sem a polgárisodás codexével megitélni. Organicus törvényei nem

legislativ alkotások, nem is állapitvák meg egy kényur mindenható akarata által, hanem a Koránból származnak. Innen van az, hogy Törökország nem állam, hanem vallási rajongók szövetkezete, a kiknek fő rugójuk a hítnek terjesztése, nem pedig az államnak jólléte.

Oly elvekkel, minőket a Korán hirdet, hogyan is vetkőzhetnének ki a törökök a barbarságból? Nem tagadjuk, vannak közöttük is mélyebb belátású és szélesebb látkörű férfiak, de ezek is kénytelenek viselni az országban fennálló törvénynek igáját. Először is mert fanaticus horda őrködik fölöttük; s másodszor, mert nem szabadulhatnak veszélyes befolyásaitól a nevelésnek, melyben gyermekkoruk óta részesültek s a mely második természetükké vált.

A törökök ellenségeskedése a kereskedés és a polgárisodás iránt könnyen bebizonyitható. Örményországot ipara, anyagi és szellemi segédforrásai képessé tették egykor több mint harmincz milliónyi lakósság fentartására. A mióta azonban török uralom alá került, természeti kincsei fejletlenek maradtak, termőföldjeinek nagy része parlagon hever, folyói kiszáradnak, útjai fel vannak törve, ugy hogy az ország ma már igen gyér lakóssággal bir s csaknem pusztasággá lett. S a hanyatlás és pusztulás mind nagyobb mérveket ölt a szervezett rablás és fosztogatás miatt, a melynek élén magának a szultánnak tanácsosai állanak.

Ilyen siralmas volt a Balkán-félszigeti országok helyzete is. De a mióta a törökök kivonták lábaikat azok földjéről, nehány rövid év alatt milyen nagy haladást tettek! Örményország, ha a körülmények megengednék, képes lenne a fejlődésnek és a polgárisodásnak magasabb fokára, mint bármelyik ezen államok közül. Bizonynyára az az ország, mely oly férfiakat szült, mint Loris Melikoff, Nubár pasa, Melchon khan, Ágop paşa és egész sora a kiváló államférfiaknak, diplomatáknak, pénzembereknek, művészeknek, történetiróknak, költőknek és tudósoknak, joggal igényelheti, hogy engedtessék meg neki saját helyi ügyeinek gondozása, — nem függetlenül, de saját viszonyainak és képességeinek megfelelően polgárisult módon, a míg megtartja loyalitását az ottoman trón iránt.

Ez valóban szerény kivánság. Olyan, a melyet nem kellene tőlünk megtagadnia Európának; olyan, a melyet ki kellene elégitenie különösen Nagy-Britanniának, mert nemcsak kötelessége ez, de saját érdekei is megkivánják, hogy így cselekedjék.

Talán egyike a legnagyobb anomaliáknak Anglia jelenlegi kormányrendszerében, hogy új vállalatokba bocsátkozik a feketék földrészének fejlesztéséért, kopár vidékek javára, a melyekről Salisbury lord (az angol miniszterelnök) jellemzőleg mondja, hogy »senki sem tudja, hol vannak«, míg oly népek, melyek fölött protectoratust nyert, ott hagyatnak a legszörnyűbb elnyomás alatt, melylyel az absolutismusnak semmiféle formája nem hasonlitható össze.

Senki sem fogja tagadhatni, hogy Nagy-Britanniának kötelessége, melyet (a berlini kongresszus alkalmával) önként vállalt magára, biztositani az elnyomott Örményország számára jó kormányzatot és igazságszolgáltatást. De mert lehetnek, a kik nem ismervén kellőleg a kérdést, így gondolkoznak: ‚Nem tagadjuk a kötelességet, de azt hiszszük, nem érdemli meg azt, a mibe kerül,' — ki szándékozunk mutatni, hogy Anglia saját érdekei ellen cselekedett, midőn az örményeket barbár néptörzsek és romlott hivatalnokok kezei közt hagyta.

Oly tekintélyek, mint Moltke, Niox ezredes, Wolseley lord, Melikoff tábornok, egyetértőleg a hajdankori államok hirneves hadvezéreivel, az örményországi fensíkot, nevezetesen Erzerumot, a világ egyik legfontosabb katonai positiójának állitják. »Ez a legrövidebb út, ugymond Niox, a melyen az oroszok elérhetik a középtenger partjait, és ennek folytán egyik fő tárgya a törekvéseiknek. (Ha valamikor katonailag kezeikbe kerithetik ezt a vonalat, elvághatják Indiának egész szárazföldi forgalmát.) Az angoloknak figyelemmel kell kisérniök előrehaladásukat s megakadályozniok azt minden lehető eszközzel.«

A hirneves katonai geographusnak ezt a véleményét osztja egy kiváló angol államférfiú is. »Oroszország, ugymond, elérheti Konstantinápolyt Kisázsián (vagyis Örményországon) keresztül, nem oly egyenesen, de sokkal biztosabban, mint Európán át. Ez újabb veszély Angliára nézve Ázsiába vezető útja tekintetében.«

Annyi mindenesetre kétségtelen, hogy Örményországnak, ezen Ázsia és Európa határán fekvő, nyugati Ázsiának minden fontos útvonala fölött uralkodó hegyes területnek birtoka roppant előnyöket nyujtana Oroszországnak, a melyeket Anglia keleti birtokainak kiszámithatlan kárára használhatna fel.

Nem kevésbbé fontosak Angliának kereskedelmi érdekei Örményországban. Maga a jelenlegi angol miniszterelnök is elismerte, hogy ezek veszélyben forognak, egyik nevezetes sürgönyének imezen soraival: »Az örményországi erődök megszerzése e tartomány lakósságát az illető hatalmasságnak közvetlen befolyása alá helyezné; míg a jelenlegi európai kereskedelem, mely most Trebizondból Perzsián keresztül megy, tetszés szerint feltartóztatható az orosz kormány által kereskedelmi rendszerének önkénytes korlátaival.«

Hasonló értelemben nyilatkozik a Greater Britain szerzője: »Azokban az ázsiai tartományokban, ugymond, a melyeket Oroszország a legutóbbi háború végén megszerzett, előbb jelentékeny orosz kereskedés volt, s most nincs semmi. Megölték azt az orosz vámok. Kereskedelmi érdekeink Kisázsiában (Örményországban) igen nagyok s Oroszország további előhaladásával veszélyben forognak ezen érdekek. A török birtokok maradványainak Oroszország általi elfoglalása oly veszteséggel fenyeget, a melynek önkényt egy angol kormány sem teheti ki magát. A kereskedés elvesztésének veszélye ez.«

»Ha egy tartomány, mely ez idő szerint martaléka az elnyomatásnak és rablásnak, melynek területén se az élet, se a vagyon, se a becsület nincs biztosítva, mostani nyomorúságos helyzetében is jelentékeny közvetett és közvetlen kereskedést tart fenn Angliával, nem természetes-e a feltevés, hogy a jelenlegi üzleti összeköttetések óriási mérvben megszaporodnának, ha biztosítaná Anglia az örmények részére a kormányzatnak polgárisult formáját.«

S még csak egy szót az angolországi tőkepénzeseknek. A jövedelem, mely főleg török kölcsöneik kamatainak fizetésére szolgál, legnagyobb részben, majdnem egészen a porta keresztény, örmény alattvalóitól ioly be. Ha tovább

vábbra is érzéketlenek maradnak az örmények szenvedései iránt, az utóbbiak napról napra szegényebbek lesznek s egyátalán nem fogják elviselhetni a reájok nehezedő terheket. Angliának vagy gondoskodnia kell alkalmas módokról igényeiknek kielégitésére, vagy le kell mondania arról a reménységről, hogy továbbra is meg fogja kapni kölcsöneinek kamatait.

Az örmények nem kivánnak egyebet, csak örmény főkormányzót Örményország számára s a bennszülött lakósságból szervezett helyi rendőrséget.

* * *

Eddig a »Nineteenth Century« közlése. Angliában nagy feltünést keltett egy örménynek ezen ékesen szóló feljajdulása szerencsétlen honfitársai érdekében. Vajha sikerült volna felráznia lethargiájukból az intéző angol kormányköröket is.

Dr. Molnár Antal.

Miben állott őseinknek eretneksége?

Ez oly specialis kérdés, a melyre adandó kimeritő válasz végett még a legnagyobb terjedelmü egyháztörténeti művekben is hiába lapozgatunk. Annyit tudunk, hogy 1672-ben Erdélybe költözött őseink, miként a velünk e hazában élő görög nem-egyesült honfitársaink is, eretnekek voltak s bevándorlásuk után csak pár év mulva, a leáldozó XVII. század végén egyesültek a római kath. anyaszentegyházzal, melynek — maguk a széleskiterjedésü erdélyi megyét bölcsen kormányozó egyházfejedelmek meglepően egybehangzó véleménye szerint is — jelenleg kivétel nélkül oly tántorithatlan hivei. Tehát az örmények eretnekek voltak, s ennyi az egész, a mivel hazánkba költözött kedves véreinknek vallását illetőleg beérnünk kell. Kevés ugyan s fölötte szükmarkú egy oly dicső multtal biró nemzet ősi hazájában átélt aranykorszakára következő s több századot felölelő hanyatlás korának vallására vonat-

kozólag e válasz; de az egyházirók e kérdést, mint szerintük fölötte parányit, figyelmen kivül hagyták, papjaink pedig — az örmény papok — nem foglalkoztak azzal, nehogy önhibájukon kivül az eretnekséggel való kaczérkodás bünébe essenek s igy a római egyházzal fennálló s előreláthatólag örök időkre szóló egyesülésük őszintének ne tünjék fel. Örmény testvéreink hazai történetének s lánglelkü apostolunk, Virzirescus Oxendius által a római egyházzal ünnepélyesen bevégzett uniónak első korszakában e kérdést még tisztázni lehetett volna, ma már azonban ez teljesen lehetetlen lenne, ha a főváros egyik legnevezetesebb könyvtára, a mult füzetünkben is dicsőitett tudományegyetemi »Errores Ecclesiae Armenae« czím alatt Hevenesi, a tudós jézsuita s páratlan kutató kéziratai között egy iratot gondosan nem őrizne, melyet a lefolyt nyáron a hely szinén huzamosabb ideig végzett buvárlatai alatt csekélységem ragadott ki a feledékenység pora alól s mely gyermeki egyszerüséggel és az egyházhoz való páratlan ragaszkodás mesterkéletlen, de annál vonzóbb szineivel ecseteli mindazon egyes pontokat, melyekben őseink a római egyház tévmentes szent tanaitól eltértek s ez által az egyház, a gondosan szerető anya karjaiból menekülve az ellentábort képező eretnekek —fájdalom — nem kis számát növelték.

E rövid bevezetés után engedjék meg tisztelt olvasóim, hogy szólaltassam meg általam napfényre hozott iratomat, melyet ezennel hü forditásban bemutatok:

Az örmény egyház tévelyei.

1) »Az örmény egyház a chalczedoni negyedik egyetemes (oecumenicus) zsinatot nem csak el nem ismeri, hanem mi több még a fölött ünnepélyes átkot is mond s szent énekeiben ilyetén istentelen és káromló szavakkal illeti azt: Megtagadta az Urat a chalczedoni zsinat, jóllehet a szent atyák gyökerének szép bokra megtermette a hit virágát, Krisztus páratlan tanúját, szent Dioszkurt, ki ellenmondva a zsinat határozatainak átkot szórt Leo pápára és az ő gyülöletes levelére.*)

*) E levél alatt I. Leo pápának Flavian konstantinápolyi patriarkhához intézett azon levele értendő, melyben az egyház feje kárhoztatja Eutyches tanát s az az ellen küzdő patriarkhát további kitartásra buzditja.

Ezen megvetendő énektől ugyan a galabi örmény egyház csarnokai egy ideig nem visszhangzottak, de csak azért, hogy később az annál megszokottabbá váljék.

2) Részleges hitvallásukban, melyet nagyobb ünnepeken, különösen a nagybőjt egyes vasárnapjain s valahányszor a keresztség, házasság és egyházi rend szentségeit kiszolgáltatják, az örmények a templomban ünnepélyesen elmondani szokták, Krisztusnak csak egy természetéről tesznek említést mondván: »Hiszünk Krisztus egy személyében, egy fajában és egy természetében«; vagy szertartáskönyveik szavaival élve: »Hiszünk az egy természettel egyesült személyben«. A mi pedig e tévtanukat még kétségtelenebbé teszi, az azon körülmény, hogy a szövegben »az egy természettel« szavakat a hatodik esettel (in sexto casu) fejezik ki s igy más értelme az idézett szavaknak nem lehet, mint az, hogy Krisztusban az egyesülés az egyik természet rovására történt, az az a két természetből egy lett. Már pedig ez Krisztus isteni és emberi természetét teljesen összezavaró Eutyches tana.*)

E tévtannak adnak az örmények akkor is kifejezést, midőn idézett énekükben ily szavakkal élnek: »A megtapintható ige a testben test nélkül lett testté s a két természet egygyé.**)

A mi pedig az egyházaikban naponként olvastatni szokott szentek életét illeti, gyakran hangsúlyozva van abban, hogy mindazok, kik a Krisztusnak két természetéről szóló tant elfogadják, egyházi átokkal sujtattak és sujtatnak s gyakran káromló szavakbantör ki az a chalczedoni zsinat, szent Leo pápa, Marczianus császár s hitvese Pulcheria, mint olyanok fölött, kiknek kezdeményezésére s parancsára ült össze az emlitett zsinat. Ozni János, az eretnek tan főtámaszának pedig, mint a legszentebb férfiúnak életét olvassák.

3) A szent mise kanonjában is említést tesznek ez utóbbiról (Ozni Jánosról), nem különben az

*) A keleti egyházban huzamosabb ideig virágzó eme tévtant monophysita névvel szokták az egyházi történetirók jelölni.

**) Vagy a szöveg szavait használva: »Verbum palpabile in corpore sine corpore fit corpus et una natura ex duabus.«

eutychianusok három legfőbb vezérférfiáról, ugymint a szerzetes Barsanusról. Dioszkur egykori legmeghittebb emberéről, mint olyanról, ki a február elsején olvastatni szokott martyrologiumi szakaszuk szerint a khalczedoni zsinat leghevesebb ellensége volt s a Krisztus két természetéről szóló tanról hallani sem akart, sőt annak hiveit átkokkal tetézte; azután Odzni Jánosról és Dattevi Gergelyről, kik egész életükben szivvel-lélekkel a római szent egyház és annak isteni hite ellen küzdöttek.

4) Ugyancsak az örmény hitvallásban egy más tévtan is előfordul, a mennyiben az örmények hite szerint a felfeszitett isteni Üdvezitő a pokolban az elkárhozott lelkeknek nemcsak hirdette szent tanát s azokat onnan kiszabaditotta, hanem egyszersmind a poklot le is rontotta s azt teljesen megszüntette.

5) Az örmények néha állat-áldozatokkal is kedveskednek Istennek, nagycsütörtökön pedig divik náluk a lábmosás, mint az utolsókenet szentségének helyettesitője.

6) A kehelybe a szentmisében csak bort öntenek, de vizet nem, nehogy ez által a Krisztus két természetére vonatkozó tant elfogadni s annak helyességét elismerni látszassank.

Ezek az örmények tévtanai, melyekhez nehány ferde szokás is járul. Sok helyen ugyanis a keresztség szentségének kiszolgáltatásakor a szentség alakját*) háromszor ismétlik s ugyanez alkalommal a megkeresztelt kisdedet nemcsak a bérmálás szentségében részesitik, hanem meg is áldoztatják. Az oltáriszentséget nem elzárt helyen, hanem, a mi igen gyakran előfordul, nős papjaik saját lakszobáikban maguknál tartogatják. S mi természetesebb, hogy ily esetekben nem részesül a legméltóságosabb oltáriszentség az őt megillető tiszteletben. A 15—16 éven alul levő gyermekek az Ur asztalához minden nehézség nélkül járulhatnak a nélkül, hogy a bünöktől beszennyezett lelküket a gyónás szentségének felvétele által előbb megtisztitották volna.

*) A keresztség szentségének alakja (forma) alatt a szentség kiszolgáltatásakor használtatni szokott ezen szent igék »Én téged keresztellek az Atyának és Fiúnak és Szent-Lélek Istennek nevében Amen« értendők.

Gyónásuk nem bir az egyház által előirt kellékekkel, mert a bűn nemeinek és számának elősorolását szükségesnek nem tartják. Nős férfiú neje életében második házasságra is léphet, csak a török vallásra ne térjen át.«

Eddig szól iratunk, melynek megértéséhez nehány megjegyzést kell füznöm.

Eutyches, egy konstantinápolyi zárda archimandritája, az ötödik század közepén azon tévtannal lépett föl, hogy Krisztusban csak egy természet volt, miután az emberi természet az istenivel egyesülve ebben mintegy fölolvadt és eltünt, miként egy csepp méz a tengerben, vagy egy kis viasz a tűzben egészen nyomtalanul elenyészik. Bár e tévtant a Flavian konstantinápolyi patriarkha elnöklete alatt 448-ban Konstantinápolyban tartott synodus kárhoztatta s Eutychest, mint tévtan hirdetőt állásától megfosztotta, az az új tan hatalmas pártfogókra talált, különösen az iratunkban annyiszor emlitett és magasztalt Dioszkur alexandriai patriarkha személyében, ki a tévtant teljesen magáévá téve annak az ő elnöklete alatt Ephezusban 449-ben tartott gyűlés után számos párthiveket szerzett s messzeterjedő hatáskörében azt annyival is inkább kizárólagos érvényre emelte, mert a római pápa, a nagy Leo, minden törekvése a Dioszkurt dédelgető keletrómai császári udvar beavatkozásán hajótörést szenvedett. Igy terjedt a szánandó tévtan, mely nemsokára lángtengerbe boritotta a hittani szörszálhasogatásokban különben is gyönyörködő keletrómai birodalmat. Más fordulatot adott azonban az ügynek az Eutychest és Dioszkurt pártoló II. Theodosius császárnak 450-ben váratlanul bekövetkezett halála, mely Leo pápának s az elhunyt császár nővérének, az egyház látható feje előtt meghajló Pulcheria császárnőnek, Marcziánus császár hitvesének lehetővé tette, hogy az americai prairek égéseként terjedő baj megszüntetésére az egyetemes zsinatot, 451-ben Chalcedonba egybehivhassák. E zsinat csakugyan érvényre emelte az egyház Krisztus két természetére vonatkozó tanát, elvetette a monophysiták, azaz Eutyches nézetét s kimondta, hogy a megtestesült Jézus Krisztus valóságos Isten és egyszersmind valóságos ember, azaz Istenember, azért is két természet: isteni és emberi, ugyanily kétféle akarat is, de személy csak egy és pedig isteni van benne.

Az egyház ezen itt kimondott tanának helyessége fölött legmeggyőzőbben érvel a hippói püspök, Szent Ágoston, erre vonatkozólag (Tract. 28 in Joannem) ezeket irván: »Az isteni Üdvözitő mindig ugy lépett föl, miszerint hinni kellett, hogy ő Isten és ember. Jézus eljárásairól szólva, esetről esetre arról tesz bizonyságot, hogy Jézus Krisztus Isten is, ember is egy személyben. Bethlehemben születik mint ember, s angyaloktól imádtatik is mint Isten; — a napkeleti bölcsektől ajándékaikat fogadja mint ember, imádásukat mint Isten; — tizenkét éves korában fölmegy a templomba mint ember, ugyanott az irások értelmét magyarázta a zsidó tudósok nagy ámulására mint Isten; — negyven napig bőjtöl s megéhezik mint ember, ugyanakkor angyalok szolgálnak neki mint Istennek; — a kánai menyegzőn vendégképen ül a meghivottak között mint ember, ugyanakkor az »egy szükségesről« beszél Máriának s a vizet borrá változtatja mint Isten; — könnyez Lázár halála fölött mint ember s föltámasztja halottaiból őt mint Isten; — a viharhányta hajóban fáradtan aluszik mint ember, ugyanakkor a szélvésznek parancsol mint Isten; — az utolsó vacsorát elkölti tanitványaival mint ember, ugyanakkor a kenyeret és bort teste- és vérévé változtatja mint Isten; — az olajfák hegyén vért izzad aggodalmaiban mint ember, ugyanott meggyógyitja Malchus levágott fülét mint Isten; — a kereszten szenved, vérzik, szomjazik, meghal mint ember, ugyanakkor a napot elsötétiti, a sziklákat megrepeszti, a földet megrengeti, a sirokat megnyitja s a halottakat feltámasztja mint Isten; — a sírban nyugszik testével mint ember, ugyanakkor a jámborul elhaltak lelkeit megy a limbusból a menynyekbe vezetni, majd önerejéből föltámad halottaiból mint Isten. Mint Isten mondja magáról: »Én és az Atya egy vagyunk« (Ján. X. 30.); mint ember szól, midőn ugyanott állitja magáról: »Az Atya nagyobb nálam« (Ján. XIV. 28.) S valóban — igy folytatja ugyanazon szent püspök*) — ha képes az isteni mindenhatóság és bölcseség az ember alkotásánál naponként azt tenni, hogy a lélek egyesülése által a testtel egy személy, egy ember; bizonyára képes volt

*) S. August. Epist. 137 ad Volus. c. 3.

az isteni és emberi természet ilyetén egyesülését egyszer, az emberiség megváltására az ő egyszülött fiában is eszközölni.«

E szent tan ellenkezőjét hirdette Eutyches s ennek el nem fogadása volt tehát, miként a keleten élő legtöbb keresztény népeknek, ugy örmény őseinknek is századokon keresztül legfőbb tévelye, melyre a többi kisebb-nagyobb hitbeli eltérések mint központra vihetők vissza. E tévtan pedig ősi hazánkban annál szilárdabb gyökeret vert, mert a hóditó perzsák minden lehetőt elkövettek, hogy az örmény nemzet s a keletrómai birodalom közötti szakadást megérleljék.

Dr. Temesváry János,
az aradi királyi főgymnásium tanára.

A gyergyó-szt-miklósi szegény tanulókat segélyező egyesület.

Nyolcz év mult el azóta, hogy Orel Máté ügyvéd, ez a minden jóért és nemesért lelkesedni tudó férfiú, több polgártársával, kik között sok örmény volt, karöltve megalapitotta a szegény tanulókat segélyező egyesületet s ez által tért nyitott az iskolába járhatásra olyanoknak is, kik különben anyagi szük körülményeik miatt nem részesülhettek volna a szivet-lelket nemesitő iskolázás áldásaiban.

A lefolyt 8 év hangos tanúságot tesz arról, hogy ezen egyesületet a szükség hozta létre. Mióta egyesületünk életbe lépett, télen a szegény sorsú gyermekek is járhatnak iskolába; mert a hideg dermesztő hatása ellen tagjaikat jó meleg ruha födi . . . Ezen egyesület minden év november havában tartja lélekemelő, szép, ruha-kiosztási estélyét, mikor 80—100 szegény tanulóleánynak és fiú gyermeknek ad téli meleg ruhát és lábbelit. A kiosztás nyilvánosan történik. Az egyesület igazgató-választmánya saját kezűleg osszza ki a ruhákat a gyermekek között, kiknek örömét még fokozza a jólelkű szivesség, mely öket azonfelül csemegével, gyümölcscsel, süteménynyel is megvendégeli. Ezeket a ruhákat az egyesület nőtagjai készitik . . és e nemes lelkek

fáradságukért az öntudat helyeslésén kivül más jutalmat nem várnak. A gyermekek a gondoskodó szivességet öröm-könnyeikkel, miket a hála fakasztott szemeikből — köszönik meg.

A kiosztási ünnepély rendesen tánczmulatsággal van összekötve.

A legutóbb megtartott kiosztási ünnepély alkalmával a rendezőség meglepetésül alkalmi felolvasásról is gondoskodott; Görög Joachim örm. szert. plebános szépen kidolgozott és hatásosan előadott felolvasását, a nagy és diszes közönség figyelemmel hallgatta.

Ezenkivül az egyesület évenként tavaszszal és őszszel saját pénztára javára csekély belépti díj mellett ugynevezett társas estélyeket is rendez; ezen estélyek, melyeket közönségünk szép számmal látogat, rendesen éjjeli 12 óráig tartanak és mindig szombatnapra esnek.

Az öszön az egyesület hét társas estélyt rendezett; az utolsó november hó 8-án volt.

Az egyesület jelenlegi tagjainak száma 131; a tagok kötelezettsége abban áll, hogy az elavult s házaiknál összegűlt, nem használható ruhadarabokat az egyesületnek ajándékozzák; ezért vették az egyesület czimébe a rongyhasznositó jelzőt.

Azt hiszem nem lesz érdektelen, tekintve a nemes czélt, mit e humanus egylet elérni igyekszik, ha az idei tisztikar névsorát is közlöm; itt több örmény név is fordul elő.

Elnök Orel Máté ügyvéd,az egyesület megalapitója; alelnökök: Ferenczy Györgyné, szül. Merza Regina és Görög Joachim örm. szert. plebános; jegyző Orel Dezső, s. jegyző Kritsa Konrád; pénztárnok Fenczel János; gazda Kálmán István, s. gazda Kálmán Istvánné; felügyelő bizottsági tagok: Orel Máténé szül. Kövér Mária, Lázár Zakariásné, Merza Kristófné, özv. Rümer Gyuláné, ifj. Vákár Istvánné, Kritsa Klára, Ferenczy Károly, Bocsánczy János, Kritsa Zoltán, Jankó Bandi, Lázár Z. István, Lengyel János.

A jótékonyság szép jellemvonás. A jótékonyság nemes ösztöne adott létet szükséges egyesületünknek és az fentartó gyámola. Adjon Isten a tagoknak, kiknek nemes szive a szegény gyermekekért is dobog, hosszú életet, egyesületünknek pedig tartos virulatot.

Kritsa Konrád.

Ártin (Háruthiun) Dádián pasa.

Ezen örmény ajkú kiváló férfiú nevével, ki a török külügyminiszteriumban az államtitkári hivatalt viseli, már találkoztak olvasóink folyóiratunk hasábjain. Habár

»Armeniá«-nk második évfolyamának 351-ik lapján nehány sorban már szólottunk e tekintélyes államférfiúról, még sem tartjuk fölöslegesnek róla most, midőn arczképét is közreadjuk, egy-két életrajzi adatot is közölni.

A Dádián család egyik őse Hádsi Dádián, Szelim szultán alatt nagy hivatalt viselt. Jelesünk atyja Hovhánnesz Ámiráh is mint kiváló hivatalnok volt ismeretes. — A derék atya mindent elkövetett, hogy eszes fia jó nevelésben részesüljön; kitünő tanárokat tartott mellette; azután külföldre vitte. Párisban az egyetemen fejezte be tanulmányait. Megtanult több nyelvet. Oklevéllel kezében tért vissza Törökországba.

Itt a magas porta a jeles készültségű ifjút rögtön hivatallal kímálta meg. Szolgált a rendőrségnél is. A szultán különös kegyeibe fogadta. Foktól fokra emelkedett. Viselt hivatalt Rumeliában is, honnan Párisba neveztetett ki követségi titkárnak. Később innen haza hivatott; mert kincstári felügyelő lett. De elvált e hivatalától is, midőn a VI. kerület (Pera) elnökségével bizatott meg. Itt se maradhatott sokáig; Ábdul Hamid szultán, eszes, hű alattvalójának érdemeit azzal jutalmazta, hogy 1880-ban a külügyminiszteriumhoz nevezte ki. Most mint államtitkár a török hivatalnoki kar egyik legtekintélyesebb tagja.

Számos érdemeiről, melyeket e nehány évtizedre terjedő, dicső multtal biró egyéniség felmutatni képes, nem kell említést tennünk; mert fényesen tanuskodnak azokról a török és külföldi kormányoktól kapott jelvények, melyek mellét ékesitik.

Szongott Kristóf.

A hazafiság is ott diszlik az örmények erényei közt.

Miután Örményország elvesztette önállóságát, — fajrokonaink igen sok zaklatásnak és üldöztetésnek voltak kitéve. Ennek aztán természetes következménye az lett, hogy egy része iparkodott elmenekülni, békésebb hazát keresni, hol legalább élete és vagyona biztonságban legyen.

Igy szóródott szét egy nagy keresztény nemzet a világ különböző részeire és állandóan megtelepedett ott, hol helyzete csak bár türhető volt. — Itt az új haza fiának vallotta magát és igyekezett a helyi viszonyokhoz alkalmazkódni; azonositotta magát mindenben azon nemzettel, mely őtet befogadta, elsajátitotta nyelvét, szokásait. Csak egyet tartott meg abból, mit ősi hazájából magával hozott épen: mély és rendithetlen vallásosságát.

Minden örmény a hazafiságot az anyatejjel szivja be; ez az oka, hogy hazájáért él és kész érette meg is halni. Állitásom igazságáról tanuskodnak a történelem fényes lapjai.

A föld kerekén — a hol csak örmények tartozkódnak — mindenütt az ország leghivebb alattvalói közé tartozik az örmény. Sehol sincs az ország terhére. Anyagi és szellemi munkaerejével vagyonra, hivatalokra tesz szert. Minden állásra alkalmas. Kiérdemli mindenütt a közbizalmat és kitüntetésekben részesül.

Szóljak talán az orosz-örményekről? Nem szükséges! Hiszen a hatalmas volt dictator Lorisz Melikoff, Der-Ghugászeán tábornokok, Pátkáneán, Emin tudósok, Ájvázovszky festő, Ádámeán színművész, Kámár-Kátiba költő, Teliánov közoktatásügyi miniszter, Jezeáncz államtitkár és a többiek nevei Európaszerte ismeretesek. Vagy menjek képzeletben át Törökországba és soroljam elő a török-örmény kitünőségeket? Ez is fölösleges munka; mert a lapok külföldi rovatai gyakran tesznek említést Hágop, Ártin pasákról, Váhrám bejről, Choren-Nárbej, Krimeán Hájrig érsekekről.

Még említést se teszek az ismert nevű Nubár pasa-, Nehrimán chán- és Melchon chánról, hanem csak azt mondom, hogy csekély számunkhoz képest magyar hazánk is elég sok kitünő örményt képes felmutatni. Mivel a derék iró: dr. Réthy László e folyóirat hasábjain egy igen érdekes czikkben már szólott a magyar-örményekről, az ismétlést kerülve befejezem rövid czikkecskémet avval a kijelentéssel, hogy az örmény anya fiának, midőn ezt az Ur imádságára tanitja — ezt is mondja: »Hazádnak rendületlenül légy hive....«!

Bárány János.

A magyarországi örményekről.

Sajátságos geografiai fekvésünk, a politikai viszonyok alakulásai, — a század uralkodó eszméinek hatása alatt — visszatarthatatlanúl kifejlesztették Magyarországon a nemzetiségi kérdést; melynek megoldása korunkban annyi jeles államférfiút foglalkoztatott. Az állam kormányzatnak, a törvényhozásnak, a sajtónak újból és újból napi rendre kellett hoznia a nemzetiségek megoldásra váró jogviszonyainak rendezését, — s ugyan ki volna képes megjósolni: mikor lesz már teljesen fölöslegessé hazánkban e kérdés folytonos evidenciában tartása? Ki merne ma e kérdésre feleletet adni?!... De hogy Magyarország nyugodt és rendszeres anyagi és szellemi fejlődhetésének egyik legfőbb feltétele volna épen az ország különböző nyelvű lakosai közt megvalósitandó teljes és állandó harmania, a hazafiság és testvériség alapján, — az kétséget sem szenved.

Magyarországnak a történeti fejlődés folyamában idegen népelemek befogadására szüksége volt. A lakosságnak, a szakadatlan kül- és belháborúk folytán megfogyatkozott száma, közgazdasági, ipari érdekek okvetetlenül kivánták különböző népfajok betelepülését, s a nemzet tagjaival való együttes és a magyar haza javára való működését. — Szent István első magyar király Imre fiához intézett tanácsainak könyvében zsenialis éleslátással már megemlékezik e fontos kérdésről. »S. Stephani regis de morum institutione ad Emericum ducem Liber« czím alatt ismert könyvében (XV sz. hártya kodexből 1849-ben kiadva) az V. fejezetben így szól: »A jövevények és idegenek haszna, hogy valamint különböző tartományokból jönnek: úgy különböző nyelveket és szokásokat, különböző tanulmányokat és fegyvereket hoznak magukkal, melyek mind együtt ékesitik és emelik a királyi udvart, visszanyomják a külföldiek nagyralátását, mert az egy nyelvű és szokású nép és ország gyönge és törékeny!«

Nem lehet feladatunk e magas szellemi fejlettségre mutató s fontos gyakorlati jelentőséggel biró tan politikai

értékét és horderejét e helyen vita tárgyává tenni. Erdélyi János — (kinek »A bölcsészet Magyarországon« czimű művéből vettük át az idézett sorokat) — bövebben is fejtegeti ezen állambölcsészeti tan lényegét. Mi czélunkhoz képest csupán annak konstatálására szoritkozunk, hogy Szt-István imént jelzett elvének alkalmazása végig huzódik a magyar nemzet egész történetén. Idegen elemek merülnek fel különböző időkben, kiknek betelepülése haszonnal jár úgy reájok, mint az országra nézve; de alig akad a bevándorolt elemek között egy is, — mely e földön új hazát találva, válságos időkben a magyarhoz annyira vonzódott volna, mint az, a melyről itt tulajdonképen szólani akarunk: az örmény.

Két századév telt el immár azóta, hogy az örménység egy töredéke a magyar hazában, az erdélyi fejedelem meghivására megtelepedett. S ime, a hosszas együttlét alatt egyetlen széthuzó jelenet sem adta elő magát a magyar nemzet és e merőben idegen néptöredék között. — Viharos korszakok, a szabadságharcz pusztitó zivatarai vonultak el a magyar haza felett. — A nemzet élet-halál harczot viv, a nemzetiségi aspirációk tetőpontra emelkednek, s az örmény vagyonával, vérével áldoz hálásan az öt magához fogadó anya életeért! Egyszerűen a tényt jelzem itt, mely az örmény nép szilárd, hazafias hűségére mutat; ama hűségre, mely a kritikus helyzetek között sem tántoródik meg egy perczre sem. — Tudta, mert szive sugallta, hogy mi a teendője hazája iránt, s azt megtette.

Az erdélyi részekben néha oly vádat is hallhatni az örmények ellen, mely főleg abban kulminál, hogy a faji öntudat az örményeknél igen gyenge lábon áll, a nemzeti nyelv, szokások stb. kiveszőben vannak. — Erős vád ez, melylyel szemben a védekezés teljesen jogosult, s különösen jogosult e helyen, az örménység egyedüli magyarországi közlönyében. A vád igazságát főleg ily általánosságban el nem ismerhetjük. Az nem igaz, hogy az örménységben a faji összetartozás érzete elmosódott volna, csupán a helyzet természete által mérsékelt. — Az örménység Magyarországon ma is bizonyos családias jelleggel bir. Évezredes szokások, jellemvonások, kapcsolják össze elszórtan élő tag-

jait, s ezen jellemző vonások legszebbike: a vallásos érzület. — A nyelv sincs még eddig teljesen kiveszőben, hiszen az iskolákban éveken át tanitják, az egyházi szolgálat örmény nyelven folyik, s ma is vannak sokan a magyarországi örmények között olyanok, kik ősi nyelvüket értik, sőt egymás közt társalgási nyelvül használják. De természetesen e nemzeti szokások, e hiven megőrzött jellemvonások, (melyekre most bövebben nem terjeszkedhetünk ki) nem szolgáltak arra, hogy ezáltal tüntessenek, nem szolgáltak arra, hogy ebből tőkét csináljanak maguknak bárminemű hazafiatlan magatartásra. — Helyzetüket józanul fogták föl. Tökéletes magyarok lettek, de öröklött nemzeti vonásaikat következetesen megőrizték. Igy aztán hasznos elemeivé lettek a hazának, mely őket karjaiba fogadta. Ime, a józanság a hazafias hűséggel párosulva talán eléggé érthető magyarázatát nyujtja a magyar-örménység viszonyának a hazához s az államalkotó magyar nemzethez.

E kis vázlatban természetesen csak kisérletét akartuk nyujtani egy oly behatóbb és nagyobb szabású dolgozatnak, mely a magyar örménység történeti fejlődését, jelen állapotát és főbb jellemvonásait, történeti adatok és lélektani fejtegetések által igyekeznék föltárni. Jól tudjuk, hogy igénytelen dolgozatunk meg sem közeliti a jelzett czélt, de azt hiszszük, hogy már magában a czél kitüzése jogosultságot szerez neki. Tudományos irányú tárgyalása a magyar örménység teljességének, — ez az a czél, mely az örménység hivatott buvárlója előtt fel kell, hogy tünjék; s mely czélhoz bárcsak pár lépéssel közelebb jutni, magunk is egyik legnemesebb, legszebb kötelességünknek tartjuk.

Esztegár László.

II-ik Ártáses király.

— Kr. u. 88—128. —

I.

Második Ártáses uralkodásával a történelemnek egy fényes lapját irta be. Ez alatt a honban a nemzeti művelődésnek egy szebb korszaka s a zivatarként elzajlott két évtized után megnyugvás állott elő. Akkor, midőn az Eruátn kincstárában fölfedezett ősi koronával a nemzet fejévé fölavattatott, — már nagy tekintélylyel birt.

Először a háladatósság érzetének adott kifejezést. Igéretét megtartotta és Ársámnak, ki a harczmezőn jó szolgálatot tett, az országban a második oszlopos állomást adta; annak, ki e hivatalt viselte — az akkori szokás szerint — egyszersmind joga volt jáczintokkal ékített koronát és fülönfüggőket, egyik lábán bíbor harisnyát viselni, arany kanalat, villát és poharat használni. Veszélyeztetett ügyének bajnokát és nevelőjét: a királykoronázó Szêmpádot, ki a nyugati hadtest örökös fővezére volt, az összes hadsereg főparancsnokává tette. A szivének vérét föláldozó Kiszág, ki a veszély perczében a rajongó düh ellen öntestével fedezte királyát, sirja felé hálaszózatot hangoztatott, fiát Nerszeszt pedig satrapai rangra emelte s atyjának ketté metszett arczáról a kitüntetettnek e szóval, Timágszián (félarczú) új családnevet adott.

A közmegelégedés e napjaiban a konok elvakultság áskálodásaival még a polczon ült. Ernáz a főpap, Eruánt fivére Pákáránban csal-álmokban ringatta magát. De meg kellett törnie annak, a mi meghajolni nem akart. A kivitellel a főparancsnok bizatott meg. A szélsőségekbe kapaszkodó még sem puhul; ezért — igaz — nem a leggyöngédebb kézzel bántak el vele, nyakába akasztott kővel védbástyája ormáról — honnan a távolban más kilátások nyiltak — az alatta hömpölygő Áchurba dobatott. Nem a nyervágy késztette Ártáses ily szigorú föllépésre; erről tanuskodik tette is: az elkobzott teménytelen vagyonból maga számára mitsem tartott meg; Ernáznak ötszáz szolgáját a főhadparancsnoknak ajándékozta, kiket emez az általa Ararát mellett épitett másik Pákáránba telepitett le; hasonlólag a kézrekerült kincstárnak egész készletét sajátjából jelentős összeggé emelvén, Párthiába küldötte, hogy lerója hálája adóját Vologeses iránt, kinél fenyegetett létének támaszát találta. A dolgok ily akadálytalan folyása a honi ügyek menetében is lényeges változásokat idézett elő. A hajdankor ünnepelt férfiának Hannibálnak nagy műve, mely a világosan látó Artaxias uralkodása alatt épült:

Artaxata, amely iránt az ősök oly lelkesedést éreztek, a miért oly sokat aggódtak — újra ünnepet ül. E városnak egykori megtörhetlen ereje alkalmas volt arra, hogy a római féltékenységet önmaga ellen fölhivja. Corbulo azt hamúba döntötte; Tiridát fölépitette ugyan, de régi fényét nem adta vissza. Ártáses volt az, ki e híres várost az épitészet műremekeivel és erődítésekkel régi fényébe helyezte vissza. Az új arczot öltött városba kir. székét áttévén Pákáránból, ál-isteneit és bálványait is itt, egy evégett épitett roppant templomba helyeztette el, kivéve Apollo szobrát, mely a városon kivül a Válársábádba vezető út szélén épitett külön templomban állittatott fel. Ugyanoda hozatta az Eruánt által Ármávirból Eruántásádba telepitett héber foglyokat is. [1]).

Ártáses leküzdve a megalakulás nehézségeit — egy föltartozhatlan vágy ragadja meg, hogy országának művelődési ügyét állandó virágzásnak inditsa.

De tervének végrehajtásához nem foghatott; mert az alánok újra aggasztó mozgalmat kezdének kifejteni. A kaukázi hegylakók ezerenként tódulnak ezeknek táborába, kikkel majdnem fél Iberia egyesülvén, a határt átlépték. A beláthatatlan sokaság a legrakonczátlanabb módon üzi pusztitásait. Ártáses rohamaikat visszavervén bámulatos sikereket vivott ki; erre a betolakodók átkelnek a Kur folyón és a partón elhelyezkednek. Ártáses az innenső parton tüzi föl győzelmi zászlóját. De az ellenség igen komolynak látja a helyzet képét; mert az alán királyfi is fogságba esett; azért a béke megkötéséről kezdenek gondolkodni az alánok. Királyuk eskűvel fogadja, hogy Armenia határait többé nem háborgatja s fogoly fiáért iszonyú váltságdijt igér; de az ajánlat süket fülekre talált.

[1]) A történelem fonalán eljutottunk azon kérdésig, melyre nézve nem kis nézet-eltérés uralkodik. A nemzet életkönyvének irója Chorenei szerint Artaxatát II-ik Ártáses épitette; de a nálánál jóval előbb élt irók: Strabo és Plinius, s a vele egykorúak: Tacitus, Florus s a t. határozottan állitják, hogy e város Artaxias alatt Hannibál által épittetett Azonban ezen látszatos különállás elenyészik, ha fontolóra veszszük, hogy a gyökeres átidomitás által II-ik Ártáses az eléggé megviselt várost mintegy újra épitvén arra, mint csoda szépségű művére — méltán mutathatott.

Azonban egy váratlan esemény a dolognak új fordulatot adott. A fiatalság tündöklő korában levő Szátinig, az alán királynak leánya veszi föl az elejtett fonalat, ki szép külsejének egész súlyával s nemes tűz pazarlással a folyam partjáról Ártáseshez csattanos-pattanos felhivást intéz, hogy kezet fogjon a békénmaradás mellett. »Hozzád szólok — ugymond — hős Ártáses, ki a bátor alán nemzetet legyőzted. Add ki az ifjút az alánok szépszemű leányának. Hősökhöz nem méltó dolog boszúból más hősök sarjadékának életét elvenni, vagy fogságban tartva rabszolga sorsra lealacsonyitani, két vitéz népfaj közt örökös viszálkodást megállapitani.« Az önérzet varázsával kapcsolatos érvelés elől a hallérzékek nem zárulhattak el, és mindezek a király keblében egy szikrát gyujtottak meg. A hizelgés sima szalagával hálóba font Ártáses legott közlé ez ügyben szándékát nevelőjével, ki aztán a tulsó táborba ment és béke-feltételül ura részére a tűzről pattant szónokot kéri nőül. Az egyesség tetszéssel fogadtatott. A királyi házasságból nagy nemzeti ünnep lett. A nászmenet alkalmával, midőn a király fénylakának külső küszöbét érintette, az összecsoportosódott nép között záporként hullott az arany; a lakosztályaiba vezetett királynét is nagy sürűségben lezugó keleti gyöngy-eső fogadta. Még mai napság is sok helyen Armeniában, noha a viszonyok változtával a jólét már rég sirba szált — az ara fejéről, midőn ez a templomból férje házához megy, a kapúban sok szép pénz gurul le az üres zsebekbe, s az ősi szokás emlékezeteül menyegző alkalmával a vőlegény ma is »király«-nak neveztetik.

A nemzeti muzsának ókori kenetességű irályba mártott ecsete élénken állitja elő a szóban forgó állapotok képét u. m. a királynak az alán táborba tett gyors utazását, ki főrangú alán nászneptől környezetten szokás szerint arany s keleti gyöngyzápor közt vonult be artaxatai kir. lakába. Kr. u. 91.

Artáses ül sötét lován,
Artáses a hős dalia:
Aranycsattos piros övét
Nem illik otthon hagynia.

Aranycsattos börszij övét
Artáses a királyi vér,
Nyakába ölti és halad
A szép alán menyasszonyér',

Mint prédaüző sas madár
Altalröpül völgyön hegyen;
Folyam se szab határt neki,
A merre vágtatvást megyen.

Levészi azt, hogy Szátinig
Alán szüzet övezze fel:
Kinos, fájdalmas ékszer ez! —
A gyenge szűz alig lehel.

Túlszáguldott a folyamon
— Szárnyai gyorsan csaptak át —
Nem ékesiti már soká
A harczi őv kedves nyakát.

Fájdalmasan gyötörte őt,
Szorítva a derék-övét,
Mig a királyi táborig
Sebes vágtatva érkezik.

Artases esküvőjekor
Zápor gyanánt hult az arany:
Szép Szátinig menyegzőjén
Eső drágagyöngyből vala.

A következő évben az alánok királya elhalt; egyik uralomra vágyó tartományfőnök támogató elemekre találván leszoritá Száthent a királyfit s ömaga ült be a hatalom székébe. Ártáses készséggel sietett Száthen segitségére. A kérdés szerencsés megoldása Szempádra bizatott; s ha bár az élet tele tisztes fejét a hosszú tapasztalás havával hintette be, mégis ifjú hévvel ragadja meg a fontos küldetést. A forradalmár legyőzetvén kisikamlik a hurok közül, ázsiai Scythia tájaira üzetett. Az agg főhadparancsnok a zilált viszonyokat rendezvén, azokat, kik zavarokat csináltak Armeniába tolonczozta; ezeknek az Ararát dél-keleti részén fekvő Sávársán jelöltetett ki tartozkodási helyül, mely vidék később a települők szülőhelyéről Árdáznak nevezetett el.

Ártáses, ki alatt a nemzet a nyugalom örömeit élvezte, a béke műveinek valódi korszaka nyilott meg. De a bensejében megerősödött ország a fejlődés terén még nem érte el a kellő fokot. E térre kellett tehát lépni; termékenyitő szava sokaknak keblében felriasztotta a szunyadó tevékenységet. A földészet nagy mértékben foglalkoztatta az őskirályokat is; már Válársáces alatt, 150 évvel Krisztus előtt nem volt az kezdetleges állapotban; de az események rohamos fejlésével az olykor belső kapcsaiban fölszaggatott ország nehéz időviszonyok közé jutván a füstölgő romok és párolgó vérmezők fölött föltüzött ellenséges hadjelek, idegen járszalag az ügyek folyására bénitó hatással

voltak. A veriték áztatta föld munkás kezekre várt. A király e tekintetben telepitések által olyan áramlatot idézett elő, amely a legóhajtottabb alakulások szülőjévé vált. Irtás, görbületek, kopár magaslatok és dombcsoportok egyengetése, parlag helyeknek mívelhető földdé való tétele által kimerithetlen termékenységű tért állitott elő, hol különféle növények teremtek. Az ország a jólétnek örvendetes képét nyujtá.[1]) A közlekedési vonalok is felhivták a király tevékenységét.

Az utépités munkába vétetett, az egész terület fölméretett; a legzárkozottabb vidékeken is fölállitott toronyalakú mérföld és határköveken a bevésett Ártáses név tisztelettel emlittetett; tömör ivek merészen emelkednek a folyamok fölött, fürge hajók szeldelik a tavak és folyók hullámait. Magas szelleme a népboldogitásnak minden ágát fölkarolta.

A nemzetek egyik legbecsesebb tőkéje: a műveltség. Az érdem pálmáját lehetetlen nem szavaznunk Ártásesnek azért, hogy alatta az ipar, a tudományok előbbre vitele ügyében örvendetes lendület történt. Az iparosok kiképzésére ipartanműhelyeket létesitett; tanodákat állitott, melyekben a szabad művészetek, csillagászat, szám- és mértan — nemzeti irásjelek hiányában — perzsa és syr irás segélyével, de honi nyelven adattak elő.

A külföld irigyelte az ország sorsának jobbrafordultát s királyának érdemei a hon határain is túlragyogtak.

Markovich Jakab.

Egy helytartó kormányzata.

A gögös perzsa fővezér elfogván az örmény előkelőket és a hithű lelkészeket rabszíjra füzve Persiába küldé, hol a papokat iszonyú kinzások közt kivégezteté.

[1]) Regnante Artase nullam in Armenia incultam terram, neque montanam, neque campestrem repertam esse traditum est. Choren. L. 2 C. 53.

Mintha a haragos ég villámait szorta volna alá, a hazája- és vallásáért küzdő nemzetre, úgy torlódott az újabb vész. De eljött a kibontakozás ideje s az annyit szenvedett nép könnyeire az isteni Gondviselés derűt hozott; mert Házgerd a kegyetlen perzsa király elhalálozása után fia Beroz, egy jólelkű, bölcs uralkodó lépett a trónra, ki rokona Son Sápor kérésére az örmény foglyokat nemcsak szabadon bocsátá hanem kedvező kiváltságokkal felruházva Persiába telepítette. Nyolcz év mulva közülök az egyik főurat: Ádêrvêsnászbot helytartóvá tevén megengedte, hogy vele mindnyájan visszatérhessenek Örményországba. Azt, hogy a honvágytól égő hazafiak oly hosszas távollét után mily leirhatlan örömmel tértek viszsza hazájukba s mily végtelen volt a boldogság, midőn életben maradt övéiket ismét szivökhöz ölelheték ők, kik békés kormányzat által az élethalál tusáiból kimenekülve egy szebb jövőt remélhettek — csak a hazafiasan érző kebel képes elmondani.

Ezen időben Nagy Vártán bátyja Hêmájágnak idösb fia Váhán vitézsége- és más jó tulajdonaiért is ugy a perzsa nagyok, valamint Beroz előtt nagy tekintélyben állott; ezt azonban nehány hitehagyott örmény főur nehéz szivvel nézte; azért a Persiában visszamaradt örmény főurak aljas rágalmakkal akarták Váhán tekintélyét alaásni. — De az éles belátású Váhán, nehogy a király kegyét elveszítse, szinleg a pogány hitet fötvette. A keresztény főurak helyzete még így sem javult; csak türte a pogány elem s minden kinálkozó alkalommal zaklatta őket. Azonban a vallásához híven ragaszkodó maroknyi keresztény nép Istenbe vetett bizalommal várta a szabadulás óráját, hogy háboritatlanúl gyakorolhassa vallását... És ez nem késett sokáig. A legyőzött perzsák épen a hunnok elleni harczból tértek vissza; Váchtáng, Georgia fejedelme, elpártolt tőlük. A leigázott és vérig sujtolt örmények is hozzája csatlakozván megújult a vallásháború. Váhán, kinek most is, mint mindig népe boldogítása volt egyetlen törekvése, fővezérnek választatott. Ezt hallván Ádêrvêsnászb, övéivel együtt Persiába menekült; de üldözőbe vette az erős karú Váhán és a menekülők közül sokat lekaszabolt.

E győzelem után visszatértek Tuinba s Pákráduni Szêmpádot választották helytartónak. A következő év tavaszán Ádêrvêsnászb 7000 emberrel vissza akarta foglalni helytartói méltóságát s úgy látszik, hogy az alkalom kedvezett is; mert Váhán alig rendelkezett 400 emberrel. Az ütközet Ágor közelében történt. Az örmény ifjúságot vezérök szeretete annyira harczra tüzelé, hogy elszántan rohanta meg a tizszerte nagyobb ellenséget s áttörvén annak hadállását, az ellenfél sorait annyira szétverte, hogy ezek eldobva fegyvereiket vad futásban kerestek menedéket.

E győzelem után Váhán visszatért Tuinba s összes tehetségét arra fordítá, hogy hadsereget szervezzen s a főbbeket a haza szent ügyének védelmére egyesítse, hogy így megerősödve necsak ellenállhasson az ellenségnek, hanem ezt Örményországból ki is üzhesse. De nemes czélját nem valósithatá meg; mert a fény pompája által megvakított főurak közül némelyek inkább a perzsa kegyet lesték, mások a kényelem ölébe zárkozva saját erődeikbe vonták meg magukat.

De a megingathatlan kis rész, mely hitét, hazaszeretetét megtartotta — Váhánnak készséges követője volt. Ha szent czélok egyesítik a kis erőt, ezzel is lehet nagyetteket kivivni s ez fejti meg azon talányt, hogy Váhán mindig győzött; mintha csoda vezérelte volna eljárását. A perzsák kevés idő alatt öt fővezért cseréltek ki; mert Váhán nagy szelleme mindeniket legyőzte. Ezen többszöri legyőzetés annyira felböszíté Beroz királyt, hogy ez arra határozta el magát, hogy Váhánt minden áron életétől megfosztja. S e czélra Mihr Sapor helytartót küldötte ellene. Váhán rögtön szembeszállt a Kur folyó mellett maroknyi, de lelkes népével; felhasználta a dobzodó perzsák gondatlanságát s meglepvén őket keményen megverte úgy, hogy a helytartó is csak futás által mentheté meg életét. Most nevezetes fordulat állott elő Örményországban.

Beroz királyt kiragadá a halál az élők sorából s trónját fivére Válárs foglalá el, ki higgadt s uralkodásra termett férfiú levén, Váhánnal s az örmény nemzettel kibékülni ohajtott. Ez okból helytartóúl Vêsnaszbtád Nikor egyént küldé Örményországba. Ez Örményország határától követeket küldött Váhánhoz, ki csak a következő három feltétel alatt volt hajlandó a perzsákkal kibékülni: 1 Vallásun-

kat szabadon gyakorolhassuk; a pogány templomok rontassanak le. Az örmények ne kényszerittessenek vallásuk elhagyására 2. Méltó és hű emberek legyenek a hivatalnokok. 3. Míg mindkét fél ki nem hallgattatik, itélet ne hozassék. — Nikor mind a három feltételt elfogadta; minek következtében Váhán a helytartóval személyesen találkozott. Nikor őt kegyesen fogadta s egymással szövetséget kötöttek; majd együttesen megjelentek Válárs perzsa király előtt, ki Váhánt a fővezéri hatalommal, majd Ántegán perzsa helytartó ajánlatára, helytartói méltósággal is felruházta. Most Várt, Váhán fivére lett a fővezér. Erre Váhán társaival együtt templomba ment és hálás köszönetet mondott Istennek a szerencsés fordulatért. Az éldelt békés napokat Váhán a keresztény örmény nép előnyére használta fel; a bálvány-templomokat leromboltatá s azok helyébe keresztény egyházakat emelt. Váhán helytartósága alatt Válárs elhalván, helyébe Gávád lépett, ki megerősíté Váhánt helytartói tisztében; de később a magusok tanácsára perzsa helytartót s vele együtt sok bálványozó papot küldött Örményországba, hogy a napimádást terjeszszék. Váhán e zsarnokságnak fegyveresen állott ellen; a perzsákat megtámadta és templomaikat lerombolta. És Gárád el levén a görögökkel foglalva, békét kötött; most örmény hadsereggel megerősődve ment a görögök ellen.

Váhán 26 évi helytartósága után jobblétre szerderült. Ő földi kincsét, nyugalmát, életét honfitársai jólétének szentelte... és mint neve, melynek jelentése paizs, mutatja, valóban egész életében nemzetének védpaizsa volt az ellenség ellen.

Ávedik Lukács.

Kisebb közlemények.

Szent-Gergely ereklye templomunkban. Az örmény nemzet nagy apostola, Világositónk szent ereklyéjéből a Gondviselés Szamosújvárnak is juttatott egy kis részt. »Armeniá«-nk, tavali évfolyamának 219 lapja azt mondja, hogy térítő apostolunk »teste Nápolyban a sz. Lőrinczről nevetett szerzetes atyák templomában a főoltár alatt nyugszik, jobbkara pedig a neritói székesegyházban tiszteltetik.« A szamosújvári szent ereklye Nápolyból került ide. Állításunk igazságáról tanuskódik az a két eredeti hiteles bizonyitvány, melyek a helybeli örmény kath. plebániai templom levéltárának legbecsesebb oklevelei közé tartoznak. Az egyik bizonyitvány latin és a másik örmény nyelven van kiállitva. A latin bizonyitvány kiállitója Guadagni János Antal bibornok, a pápa »generalis vicariusa« és a római curia rendes birája oklevelében a többek közt ezt mondja: »Mindazok, valamint azon egyesek előtt, kik ezen iratot nézni fogják, tanuságot teszünk, hogy ezen ereklye Szent-Gergely örmény püspök és mártir csontjaiból való (sequentem ex ossib. S. Gregorij Epi Armeni marts extraximus) . . . és megengedjük azt, hogy ezen ereklye bármely egyház- vagy kápolnában nyilvánosan kitétessék, hogy a hivek azt tisztelhessék.« Az örmény oklevél, mit hű magyar forditásban itt egész terjedelmében közre is adunk, még azt is mondja, hogy ki, mikor és honnan hozta e kincset Szamosújvárra. A forditás következő: Bizonyitvány a Jáfet ivadékaitól származott nagy Hájg nemzetségéből való szent atyánk, boldogult püspöktársam, Gergely a mi Világositónk ereklyéjéről Ime! emlékül adom e szent kincset én, elődeim méltatlan utóda: Meszrob Jakab Kheáheá Árábeán, Isten kegyelméből Kis-Örményország ciliciai házának lámproni és darsoni érseke; azért szivesen akarom de szükségesnek is tartom azt — hogy ez, az erdélyi nagyfejedelemségben fekvő Szamosújvár (Armenopolis) városában és ennek egyházában közhirré tétessék. És ime! átadtam azt Novák Péter pap urnak, kit én szenteltem fel az Ur Isten papjává a szent gyülekezet parancsára Rómában 1767-ben. Isten e szent kincsének hitelességeül (bizonyitványunkat) pecsétünkkel is megpecsételtük. Mutassátok meg ti istenfélő és igen buzgó nép, hogy ti annak a tiszteletreméltó nemzetnek vagytok fiai, mely a nagy Jáfettől vette eredetét; emlékezzetek abban a városban halottjaimról, Isten szentegyházában végezzétek el könyörgéseiteket a Szűz-Anyához minden szombaton és mondassatok minden hónapban vagy legalább minden esztendőben egy misét az elhaltak lelkeiért; ezt kérjük tőletek szent hajlandósággal oh ájtatos hivek. — A szent kincset tikintetes Novák Kristóf, ezen istenfélő és igen buzgó urnak háza fogja őrizni. Azokat, kik megemlékeznek halottjaimról és megteszik azt, mire őket kértem, áldja meg az Isten minden időben szükséges világosságával. De ne felejtkezzetek meg személyemről sem, ki sok és fáradságos (utánjárással) kaptam ki Nápolyban a szüzektől e kincset; a kik könnyeim hullatását látták, csodálkoztak; ezek közt volt különösen Guadagni bibornok-vicarius is, ki nemcsak e bizonyitvány oldalát, hanem az ereklyetartót is megpecsételte saját pecsétjével. Kelt Róma városában, Urunk 1767 esztendejében, szept 2.

Az örmény érsek pecsétjének helye.

Én — ki Konstantinápolyban születtem — méltatlan szolgája Krisztusnak: Jakab Meszrob Kheheá Árábeán, a ciliciaiak lámproni és darsoni érseke.

Idézet egy perzsa lapból. Az Ispahanban megjelenő »Fárhank Bars« czimű perzsa lap hosszú czikket közöl az új-csughai örményekről. E czikkből a következőket veszszük át: Ispahan egyik részét Új-Csughának nevezik, itt örmények laknak. Nagyon szereti a sah az örményeket, kiknek Új-Csughában csinos iskolájuk van. A perzsa kormány ennek az iskolának évenként tansegélyt ád (3500 perzsa gran.) A rendes tárgyakon kivül tanitanak itt franczia, angol, perzsa és örmény nyelvet. A vizsgát novemberben tartják.

Irodalom és művészet.

»Vidéki menyekző.« Goszdigeán fivérek kirakatában (Konstantinápoly) egy szép kép van kiállitva, mely a vidéki örmény menyekzőt ábrázolja. Gárábed Nêsáneán efendi, tehetséges örmény festőnek ezen műve két méter hosszú és másfél méter magas. A násznép a templomból tér hazafelé; a képen látható a pap, vőlegény, menyasszony, násznagy, falúsibiró, rokonok, barátok, összesen 18 személy. A kép legkiválóbb tulajdonsága: elevenség és hűség. Ugy látszik, mintha mozognának az alakok. Menyasszony, vőlegény és a t. olyan szinű ruhát visel, milyen a vidéken szokásban van. A képen elől van a rendező azután a vőlegény, ki kezében az evangeliumot tartja; mögötte a násznagy, ki pálczája végére almát illesztett. A násznagy mellett van a vőlegény fivére; mögöttök a menyasszony két nővérével; tovább a fehér szakállú pap, e mögött két izmos ifjú trombitát fú, más két személy dalol; ott van a menyaszony atyja és egy szomszédasszony is karán gyermekével. A kép széles szobát ábrázol. Minden alak egy-egy tökéletes mű: a belső érzés kifejezője. E rekművet egy gazdag ámerikai műpártoló vette meg. Itt azt is megemlitjük, hogy Nêsáneán neve az Egyesült-Államokban is ismeretes; már több képet vett meg Ámerika Nêsáneántól; álljon itt ezek közül egy-kettő: Két éneklő dervis, Két czigánné, A kolduló török, A kurd és a t.

Kis-Ázsia térképe. Kiepert, a híres német kartographus Kis-Ázsia nyugati részének térképével foglalkozik; a térkép-gyüjtemény 15 lapból fog állani, öt lappal már elkészült. Kiepert megtanult örményül, hogy Arméniáról eredeti örmény források alapján pontos térképet készithessen.

Szureniancz festő, miután Európában, különösen Münchenben neves mesterek oldala mellett kiképezte magát, Persiába ment, hol Kelet szépművészetét tanulmányozta. Innen hivta meg az ecsmiádzini akademia az üresedésbe jött festőművészeti tanszékre. Szureniancz a meghivást elfogadta; elment Ecsmiádzinbe, hol »A keresztény szépművészet történelme« czim alatt előadásait már elkezdette.

Közgazdasági élet.

Földmivelés és ipar Kaukasiában. Victor Thiébaut két felolvasást tartott Párisban a földmivelési, ipar és kereskedelmi nemzeti akademia termében. E felolvasások azért érdekelnek minket, mert felolvasó Kaukasia földmivelési, ipari és kereskedelmi helyzetéről szólott (sur la situation agricole, industrielle et commerciale du Causase.) Felolvasását figyelemmel hallgatták. Thiébaut jól ismeri az örmény földet; sokáig lakott Kaukasusban, mint Oldenburg herczeg jószágainak igazgatója. Felolvasó felszólitja a franczia tőkepénzeseket, hogy pénzeiket e földön, mely az ő szavai szerint »oly szép és olyan termékeny« — helyezzék el. De ezzel még nem elégedett meg Thiébaut, hanem szándéka a párizsi kereskedelmi törvényszék és a »Société nationale des sciences et des arts industriels« czimű franczia társaság segitsége mellett állandó gyüjteményt (úgy nevezett állandó kiállitást) szervezni Párisban Kaukasia összes terményei- és iparczikkeiből. E gyüjteményből fognak a franczia tőkepénzesek Kaukasia gazdaságával és terményeivel megismerkedni. Thiébaut felszólitást intézett is Kaukasia lakóihoz, hogy minél több tárgy beküldésével nyujtsanak neki segédkezet ezen gyüjtemény előállitásához, melyből nemcsak Franczországra, hanem Kaukasiára is nagy haszon hárulhat.

Mi ujság az örmény világban?

Vámbéry nyilatkozata az örmény kérdésről. A mult hóban a »Pester Lloyd« után több magyar lap igen érdekes czikket közölt a mondott kérdésről; e czikkből mi is átveszszük a következő részletet: Ez a kérdés politikai következményeiben sokkal fontosabb, mint a görög kérdés, mert azok, kik felidézték, Kis-Ázsiában zavarok támasztására használják fel. Nagyban és egészben az örmények követelései jogosak. Az örmények derék, szorgalmas tehetséges nép, de földrajzi helyzetük oly kedvezőtlen, hogy teljes lehetetlen számukra olyan állapotokat teremteni, minők az ottomán birodalom többi keresztény népei közt uralkodnak. Az örmények mintegy két milliónyian laknak Törökországban, de óriási területen elszórva, s kurdokkal, törökökkel, jezidekkel annyira összekeverve, hogy autonom Örményországról, sőt még csak autonom közigazgatásról is egyelőre szó sem lehet. Az autonom Örményország különben is csak a londoni forradalmi komite jelszava. A nép nagy tömege megelégednék, ha a közigazgatást javitanák, ha bizonyos mértékben a lakosság is részt vehetne benne s végtére ha kellő védelmet találna a kurdok erőszakosságai ellen. A tulságba menő aspirácziónak a porta aligha fog eleget tenni; de valaminek történnie kell, mert a kurdok és örmények közt fennálló viszony jogos panaszokra ad okot, ezeket meg kell szüntetni. Örményországnak a török birodalomtól való elválasztásáról természetesen szó sem lehet. Ha csak magán a szultánon fordulna meg a dolog, a bajokon, már régen segitett volna, ha ő találna minisztereket, a kik vele egy akaraton vannak, s ha a központi kormánynak elég hatalma volna, jó szándékait azonnal érvényesiteni.

Oroszország szerepéről a mozgalomban így nyilatkozott Vámbéry:

— Oroszország szitja a tüzet. A mult héten in flagranti csiptek orosz emissáriusokat, a kiknél leveleket találtak, melyek kétségtelenné teszik Oroszország összeköttetését az örmény elégedetlenekkel. A hivatalos Oroszország azonban ugy tesz, mintha semmi köze se volna a mozgalomhoz.

A Londonban rendezett örmény heczczekről megjegyzi V., hogy azok a liberalis párt erölködései, a konservativ párt megbuktatására, a mit V. hiábavaló mesterkedésnek tart. A viszonyokkal ismerős angolok rájöttek már, hogy egy autonom Örményország nemcsak nem akadályozza az oroszok előnyomulását, de sőt előőrse lesz Oroszországnak.

A porta örményországi terveire nézve megjegyezte V., hogy először is zsandárságot szándékozik szervezni a kurdok megfékezésére, s egyátalán a közbiztonság emelésére. Azután javitja a helyi közigazgatást s belevonja a kereszténveket is. Azt azonban nem hajlandó megengedni, hogy a kormányzó mellé egy keresztény adlatus neveztessék ki. A porta igen fontosnak tartja, hogy Örményországban a török egyeduralom minden csonkitás nélkül fentartassék....

Forradalmi proklámácziok keringenek a keleti örmények közt, mint az angol ellenzék közlönye: a »Daily News« irja. A közrebocsátott kiáltványban elmondatik, hogy az örmény nemzet az európai hatalmak pártfogására számit, de oly helyzetben van, hogy tovább már nem várakozhatik; felhivatnak tehát az örmények, hogy nem, kor és vagyon különbség nélkül, Örményhon felszabaditásának zászlaja alá sorakozzanak! Legújabb hirek szerint azonban a porta is messzemenő rendőri intézkedésekkel törekszik elfojtani az örmény nemzeti mozgalom esetleges kitöréseit.

Dádián herczeg elfogatása. Mint a török fővárosból irják, Váhrám bey Dádián, örmény herczeg, Széchenyi Ödön gróf veje, az armeniai politikai mozgalmakban való állitólagos részvéte miatt letartoztatott. Konstantinápolyban azt tartják, hogy elfogatását valószinűleg alaptalan demuntiatiora kell visszavezetni, mely az ottani közéletben napi renden van! Hasonló hir volt közelebbről az európai lapokban elterjedve, a herczeg unoka bátyjáról: Ártin (Háruthiun) Dádián pasáról is, ki államtitkári hivatalt visel a török külügyi miniszteriumban, — azonban e hir már megczáfoltatott, és alapnélküli hiresztelésnek bizonyult.

A külföldi lapokból. A londoni »Globe« czimü lap Srumf egyetemi tanár, armenista következő levelét közli:... Itt humanisticus és nem tartományi kérdésről van szó. Megvallom, hogy a török kormány nem elég erős arra, hogy országában rendet csináljon. Bármely kormány szükségképen a béke és a rendfentartás megtestesülése. És ha ez igy? Akkor miért nem állitja fel a török az örmény rendőrséget? Akkor, miért engedtetett meg a kurd és más idegen nemzetiségeknek, hogy tetőtől talpig fegyverben járhassanak,

mig az örmény otthon sem tarthat fegyvert. Nem akarnak az örmények a török uralomtól elszakadni, de az orosz segélyt sem fogadják el; ők a fegyverrel csak magukat akarják védelmezni. . . . . Képzelje csak, Szerkesztő ur, hogy London utczáin fegyveres gyilkosok és rablók járnának, és London lakóinak ne lenne szabad sem fegyvert tartani, sem másképen magukat védelmezni. Ime tökéletesen ilyen Armenia helytete. Ha meg lenne engedve az örményeknek az, hogy fegyvert viseljenek és védő serget alakitsanak, bizonyára megvédnék ők magukat. Nem azért nem engedi meg a török az örményeknek a fegyverviselést, mert tart attól, hogy ebben az esetben kivonnák magukat a török uralom alól, hanem egyszerűen azért, mert — az örmények keresztények. — A »Le Sémaphore de Marseille« egyik számában ezeket irja: »Az örmény nem-egyesültek egyháza a magas portával minden hivatalos érintkezést megszüntetett..... miután nemcsak a patriarkha és patriarkha-helyettes, hanem a nemzeti felügyelőségből is 28 tag lemondott. Ennek az egyháznak jelenleg Törökországban nincs nyilvános feje. Zavar uralkodik a konstantinápolyi örmények között, kiknek száma több mint 250 000, mely zavar nőttön-nő a folytonos elfogatások miatt «

A keleti zavargásokban résztvett, s vád alá fogott örmények elleni bűnper eredményéről a mult hónapban csak lapunk bezártakor értesülhetvén, csak most adunk tudósitást a konstantinápolyi büntetőtörvényszék által itélettel befejezett ügyről. A tiz vádlott közül négy halálra itéltetett, a többi hat pedig 5—7 évi börtönbüntetésre; a halálbüntetéseket azonban nem hajtották végre, nem tekintvén az eseményt valóban államveszélyes konspirácziónak, s nem akarván újabb táp-anyagot nyujtani a megindult örmény nemzeti mozgalmak további elharapódzásának. — Az itélet különben arra hivatkozik, mint főindokra, hogy »vádlottak forradalmi bizottságban vettek részt, melynek czélja az volt, hogy Törökország egy részét Armenia neve alatt független államként szervezze.« Az elitélteket szept. végén vitték a fogságba. Sokan mentek ki a tengerpartra, hogy még egyszer láthassák ezeket a nemzetszerető lelkeket; lehetetlen volt nem könnyezni. Készségesen mentek arra felé, merre a fogság keserűsége vitte. Vigan, nemzeti dalokat énekelve mentek; ellenben szomorúan, könnybe lábadt szemekkel tértek vissza a nézők, kik titkon mentek ki, hogy utoljára láthassák ezeket a bátorszivű férfiakat, kik derekason tettek eleget a haza és a nemzet iránt tartozó kötelességeiknek.

A helyzet Arméniában. Angol lapok jelentései szerint Muszá bey fia szintén hirhedt apjának nyomdokaiba lépett, s egy csapat fegyveres kurd rabló élén Mus vidékét pusztitja. Bitliszben a mohamedán sejkek ugynevezett szent háborút hirdetnek a keresztények ellen, s e mozgalmakkal szemben a török hatóságok rendszerint közönyösen viselkednek. A trapezunti örmény

clubbot bezárták, mert állítólag felfedezték róla, hogy fő-összejövetelét tartotta ott a török kormány ellen irányuló titkos szövetség. Mindezen váltságos hirek világos jelei az örmény földön napjainkban beállott általános forrongásnak, — mely több százados elnyomatás után, úgy látszik, — mindegyre fokozottabb hullámzásba hozza a keleti népeket. — Konstantinápolyban a rendőrök nagy száma mellé még 900 kémet rendeltek minden nemzetből és mindkét nemből. — Az elfogatásoknak vége-hossza nincsen. Két hét alatt Perában és Galathában 80 házat kutattak át. Eddig 60 személyt fogtak el. — Egy külföldi lap szerint: Anglia miniszterelnöke értésére adta a szultánnak, hogy ő megakadályozhatja Olaszországot Tripolis elfoglalásában, ha Hámid szultán Örményországba beviszi a szükséges újításokat. — Konstantinápolyban elkobozták Márdirosz Thokátleán nevű örmény vászonkereskedő pecsétjét, mivel abba oroszlán, galamb és egy kéz volt vésve. — Munir bej, kit a török kormány aranynyal megrakodtan Európa nagyobb városaiba küldött, hogy befolyást gyakoroljon a lapszerkesztőkre, kik éles hangon szólanak Törökországról — már visszatért. Igy módon akarta a török az igazságot elfojtani; de azért az európai sajtó rokonszenve az örmények mellett van. — A politikai vétségekért elfogott örmények középkori kinzásokat állanak ki, mig a Musza-féle vérszomjazó rablók szabadon járnak. Titkokat akarnak tőlük kicsikarni. — Egy hajó több örményt hozott Konstantinápolyba, kik itt munkát akartak keresni; de a rendőrök nem engedték meg nekik, hogy partra szálljanak, hanem visszatéritették a hajót; mert tartottak attól, hogy ezek majd elbeszélendik nemzetfeleiknek azt a rendetlenséget, nyomort, mi országuk legtöbb vidékén uralkodik. — Ecsmiádzinben az olajszentelés (miron) okt. 12-én történt több mint 25 000 zarándok jelenlétében. Ezen ünnepély igen fényes volt. — A lekoszönt Ásékián helyébe az örménység négy patriarkha-jelöltet állitott fel; ezek: Krimeán Hájrig, Choren Nár-bej érsekek, Áleáthdseán Krikorisz dároni püspök és Izmirlián Mádtheosz egyptomi püspök. — Egy Jakab nevű örménynek, ki politikai vétségért állittatott biró elejébe, vallatás alatt mindkét tenyerébe tűzet tettek... és addig verték, mig majdnem kiadta lelkét. Jakab a kinzás alatt igy szólott: »Fogadd éles öledbe oh Örményország, lelkemet.« A török biró, kinek neve Názim, dühösen ezt mondotta: »Szeretnék csak egy perczig Isten lenni, hogy beláthassak ezeknek szivebe«! — Egy Dámádián nevű örményt keresett a rendőrség és elfogja az »Árevelk« szerkesztőjét, kinek neve szintén Dámádián; de két nap mulva észre veszi a tévedést és kibocsátja az ártatlan szerkesztőt »mert ők vidékről Konstantinápolyba jött Dámádiánt kerestek.«

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

Az „Armenia“ melléklapja.

Uj királyi kamarás. Ő Felsége beodrai gróf Karátsonyi Jenőnek, a főrendiház örökös tagjának, a kamarási méltóságot méltóztatott adományozni. Az uj kamarás a tekintélyes örmény-magyar főurnak, a boldogult Karátsonyi Guidó grófnak fia.

Az első magyar szinmű: a derék Simay Kristóf által irt »Igazházi, egy kegyes jó atya« nyilvános előadásának századik évfordulója alkalmából említésre méltónak tartjuk, hogy a magyar nemzeti drámairodalom úttörőinek egyike: Gorove László (a néhai Gorove István volt miniszter atyja), a ki nem jelentéktelen helyet foglalt el az irodalomban; a hazai örmény népfaj szülöttje, egykor Szamosújvár jeles polgára volt és városunkból telepedett át utóbb a Bánságba. Életét és műveit később bővebben is szándékozván ismertetni, — egyelőre elég legyen itt annyit följegyeznünk róla, hogy történeti és bölcsészeti művein kivül, már e század elején, (tehát alig nehány évvel Simay fellépése után) több szinművet irt, melyek közül 1807-ből »A jegyesek Karthagóban« és »Az érdemes kalmár« hatást is keltettek. Gorove László nemcsak a »Magyar Tudós Társaság« tagja, de a magyar nyelv, irodalom és nemzetiség ügyében társadalmi téren is buzgó jeleseink egyike volt. Hátrahagyott önéletirása képet ad az elvekről, melyekben nevelé egyetlen fiát Istvánt a későbbi magyar minisztert, a kit nyilvános pályája legelső pillanatában már ott találjuk a nemzet vezére, gróf Széchényi István táborában!

Örmény iró, örmény pályadij. A budapesti nemzeti szinház legújabb ujdonsága: Csiky Gergelynek »A nagyratermett« czimü vigjátéka, mely az akadémia Karátsonyi — diját nyerte el, a néhai gróf Karátsonyi Guidó egyik alapitványából.

Az Örökvárosból. Pápa Ő Szentsége a »Propaganda« előterjesztésére kinevezte örmény szertartású püspökökké a következőket, ugymint Gárábed Kicziuriánt Erzerumba, Ávedisz Turkiánt Márachba, Ávedisz Ápplariánt Kárputhba, és Ohannesz Ohannesziánt Angorába. Ez utóbbi különben már monchi püspök volt.

A hivatalos lapból. Tódorffy Domokos, volt kékesi kir. járásbiró, utóbb deési törvényszéki biró kineveztetett a marosvásárhelyi kir. itélő tábla birájává. A hazai örménység már több kitünőséget szolgáltatott a magyar birói kar részére minden időben; kiknek egyenkénti bemutatása szintén lapunk hivatáskörébe vág.

Dr. Moldován Gergely. A kolozsvári kir. tud.-egyetem bölcsészettudományi kara városunk szülöttjét s e folyóirat dolgozótársát: Moldován Gergely kir. tanácsost, volt tanfelügyelőt s jelenleg a román nyelv és irodalom egyetemi nyilvános rendes

tanárát a mult tanév végén tiszteletbeli tudorságra ajánlotta. A kar ajánlatára Moldován a tiszteletbeli tudorságot elnyervén, az egyetemi tanács a tudori oklevelet (diplomát) közelebbről egy küldöttsége által és pedig a »rector magnificus« vezetése alatt nyujtotta át a kitüntetettnek, ünnepélyes beszéd kiséretében. (Az új bőcsészettudort — egykori polgártársunkat — mi is üdvözöljük!)

Erzsébetváros, a köztiszteletben álló Nagy Lajos törvényszéki elnök nyugalomba lépése folytán új törvényszéki elnököt kapott Vén András, kir. itélőtáblai biró személyében.

Egy örmény tagja is van azon bizottságnak, mely a romániai határvillongások ügyében követendő eljárás megállapitása czéljából a kir. belügyminiszter által alakittatott. Ez: Jakabffy Imre, Krassó-Szörénymegye derék, fiatal főispánja.

Bogdánffy Ferencz kir. tanácsos, a Ferencz-József-rend lovagja, honvéd-miniszteriumi segédhivatali főigazgató és honvéd-őrnagy, közelebbről betöltött hatvanadik évi születésnapján kartársai részéről szivélyes óváczióban részesittetett, a mely alkalommal egy művészi kivitelű diszalbumot, üdvözlő beszéd kiséretében nyujtottak át neki emlékül.

Ávéd Jakab tanár (volt lapszerkesztő) a gyulafehérvári róm. kath. főgymnazium igazgatójává neveztetett ki. Ezen kinevezés főleg azért vonja magára a közfigyelmet, mert az emlitett középiskolának fennállása óta — mindenkor egyházi igazgatója volt; s Ávédnak körülbelől huszonegy évi tanárkodása alatt sikerült oly mérvű munkásságot kifejteni, melylyel a főtanhatóság (Erdély püspökének) bizalmát és elismerését, annyira megnyerhette, hogy most már az eddigi szokás ellenére — mint világi tanár — igazgatóvá neveztetett ki. (Olvasóink már tudják, hogy Ávéd Jakab születésére nézve örmény.)

Természettudományi értekezés. Koch Antal bemutatta az erdélyi museum-egylet természettudományi szakülésén dr. Mártonfi Lajos által Kis-Kristolczon talált Enthracoterium magnum zápfogát és tanártársunknak e régen kihalt állatról szóló értekezését kinyomatásra ajánlotta.

A magyar tud. akadémia harmadik osztályának f. évi november 17-én tartott ülésében Than Károly elnök többek közt Nuricsán József budapesti egyetemi tanársegédtől mutatott be egy szakszerű vegytani dolgozatot, a carbonilsulfidnak ujképződési módjáról. Ez alkalomból megemlitjük, hogy a tudományos buvárlataiban oly fáradhatlan szerző szives igéretét birjuk, miszerint folyóiratunkat is, (remélhetőleg legközelebbről) megtiszteli »az örmény konyha összehasonlitó vegytanának, a laikus közönséget is érdeklő alakban leendő megirásával.

Dr. Issekutz László, a budapesti egyetemen a szemészeti klinika volt első tanársegéde, dr. Schulek egyetemi tanár assistense, (mint az egyik aradi lapban olvassuk) mint gyakorló orvos Aradra költözött. Az Issekutz-név nem ismeretlen az aradi és aradvidéki társadalomban. A fiatal orvos atyja pécskai járásbiró, nagybátyja megyei főorvos, és a család mindenik tagja általánosan tisztelt és becsült. Dr. Issekutz László a középiskolák bevégeztével Budapesten folytatta magasabb tanulmányait; s nehány év előtt az orvosi szigorlatokat letevén, mint diplomatikus orvostudor egyelőre a fővárosi klinikán maradt, hogy mint kinevezett tanársegéd bővebb és alapos gyakorlatot szerezhessen.

Hallottak napján a budapesti egyetem dicső emlékezetű tanárának, Dr. Csáusz Márton-nak sirját is megkoszoruzta az egyetem orvosnövendékeinek hálás kegyelete; mely rendszerint minden évben meg szokott emlékezni Dr. Csáusz-nak, a néhai jeles tanárnak, az orvosi tudomány körül szerzett elévülhetlen érdemeiről.

Farkas Osmán pasa, családi nevén Farkas Adolf, ki nem rég Magyarországon járt, — 1848—49-ben mint százados Szamosújvárnak volt térparancsnoka.

A budai paedagogiumban, a kultuszminiszter a siket-némák oktatásügyének fejlesztése czéljából szaktanfolyamot rendezvén be, azt nem rég a paedagogium örmény igazgatója: Gyertyánffy István nyitotta meg, lelkes beszéd kiséretében.

Nemzetközi biráskodás. Cyprus szigetén a törvényszéki tárgyalásoknál valóságos bábeli nyelvzavar uralkodik. Ennek illustrálásául az áthéni »Ephemeris« czimü lap következőleg ir le egy birósági tárgyalást: A törvényszék összeült. Az elnök és a jegyző angolok, a két biró közül az egyik keresztény, a másik müzülmán, a tolmács pedig örmény. Behivják a feleket, — a panaszos keresztény ember s előadja, hogy kecskéjét, melyet a cyprusiak kudellának hivnak, a vádlott, egy török ember, ellopta. Az örmény tolmács a »kudellá«-t véletlenül »kopellá«-nak érti, s a panaszosnak minden szavát úgy adja vissza, mintha azok egy »leány«-ra (kopella) vonatkoznának. — »Már három éve, hogy az enyém!« kezdi panaszos előadását; mire az elnök angol nyelven kérdi: »Vajjon a vádlott nem akarta-e kényszeriteni őt, hogy vallását elhagyja!« A keresztény bámulva kiált föl: »Micsoda vallást? hisz minden kudella »egy hiten van!« Elővezetik a tanúkat. A müzülmán védője, egy franczia ügyvéd, igy szól az egyikhez: »Tudod-e, kié volt előbb?« Az örmény tolmács ezt igy fordítja le: »Tudod-e, kik voltak szülei?« Mire a tanú igy felel: »A vonásairól itélve, ugy hiszem Hadsi Dimitri-faj«. A tolmács leforditja: »Hadsi Dimitri leánya.« — A tanúkihallgatás megtörténte után az elnök megparancsolja, hogy vezessék be az illetőt magát. Panaszos megjegyzi, hogy »a lépcsőkön bajosan fog ide feljöhetni!...« — Ennek daczára két őrt küld az elnök utána, s a biróság a tévedést csak akkor érti meg, mikor az ellopott kecske nagy mekegve a terembe lép!

Keleti tanfolyam. A fővárosi kereskedelmi akadémiával kapcsolatos keleti tanfolyamban, a Kelet ismertetésével és a török nyelv tanitásával, a közoktatásügyi miniszter Kunoss Ignácz dr., budapesti egyetemi magántanárt bizta meg.

Khina kereskedelmi viszonyairól az ott államszolgálatban levő, de jelenleg itthon időző Faragó Ödön magyar hazánkfia a földrajzi társaság legutóbbi ülésében érdekes előadást tartott, s abban igen helyesen hangsúlyozta azt, hogy korunkban, midőn már az irányadó körökben is mozgalom indult meg a magyar külkereskedelem emelésére, s a midőn a szállitási eszközöknek könnyen hozzáférhetősége, olcsóvá tétele szerencsés megoldást nyert, — időszerű és szükséges is, hogy üzletembereink tevékenységük eddigi szük látókörét tágitani igyekezzenek, az idegen népfajok szükségleteit tanulmányozzák, és kisérletet tegyenek arra nézve, hogy a hazai ipar és mezőgazdaság terményeinek ismeretlen földrészeken is piaczot nyissanak! — A mennyire figyelemreméltó az értekezőnek eme buzditása általában, épen oly nyomatékkal bir az különösen a velünk szomszédos Kelet, s igy első sorban a Balkán-félsziget és Anatolia kereskedelmi piaczaira nézve.

A kolera-járvány keleten. A kis Ázsiában dühöngő kolera-járvány állásáról a következőket jelentik egy német lapnak: Aleppóban (Halep) szünik a járvány, ellenben a környékbeli városokban és falvakban, Homs és Hama városokig nagyobb mérveket ölt. Aleppo-tartomány belsejében a közlekedés szabad, de a provinciából való kilépést egészségi őrvonalokkal akadályozzák meg. Mindent, a mi az alexandrette-i öbölből és Mersina (e várost kivéve) s Tripolis közti tengerpartról jön, Beyrutban vagy Smyrnában vesztegzár alá vesznek. Azért Alexandrettetel minden hajóközlekedést megszüntettek, csupán egy angol hajónak van meg az a kiváltsága, hogy vesztegzár alatt teher- és marhaszállitást eszközöljen Egyptom és Alexandrette között. Konstantinápolyban is vesztegzár alatt tartják a Mersina és Beyrut vidékéről jövő hajókat; sőt a vesztegzárt újabban a Jafából érkezőkre is kiterjesztették.

Helyi rövid hirek. A Simay-családnak, mint a szerkesztőségünkhöz beküldött gyászlapból részvéttel értesülünk, ismét gyásza van. Id. Simay Bogdán, a szorgalmas és értelmes földbirtokos, a fáradhatlan és gondos családapa nov. 6-án jobb létre szenderült. Nején kivül két fia és egy leánya gyászolja. Nyugodjék békével! — Az útczáknak a mult évben elkezdett befásitása az idén folytattatott. Mult hóban beültettetett fákkal a Közép- és Postaútcza. — A képviselet a Rudolf-féle ösztöndijt a kolozsvári róm. kat. főgymnasium V. osztályában járó Pap Mihály nevű tanulónak adta. — A közgyűlés hét idevaló születésű, de más helyütt tanuló ifjú felsegélésére 200 frtot szavazott meg. — A városi közgyűlés a most redszeresitett gymnasiumi tanári állásra Páll Bogdánt, a két üresedésbe jött néptanitói állás egyikére Esztegár Antal bálványos-váraljai igazgató-tanitót és a másikra Szefer Lukács felvinczi vezértanitót választotta meg.